

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Haridusteaduste instituut
Õppekava: koolieelse lasteasutuse õpetaja

Margit Mõik
EELKOOLIEALISTE LASTE AGRESSIIVNE KÄITUMINE, OHVRIKÄITUMINE JA
PROSOTSIAALNE KÄITUMINE ÕPETAJATE HINNANGUL
Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Kristi Kõiv

Tartu 2018

Resümee

Pealkiri: eelkooliealiste laste otsene ja kaudne agressiivne käitumine, ohvrikäitumine ja prosotsiaalne käitumine õpetajate hinnangul.

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada eelkooliealiste laste (3-6aastaste) agressiivse käitumise, ohvrikäitumise ja prosotsiaalse käitumise esinemissagedus nende õpetajate hinnangul. Töös esitati kolm uurimisküsimust ning püstitati kaks hüpoteesi. Töö käigus viidi läbi empiiriline uurimus seitsmes Tartu koolieelses lasteasutuses ja mõõtevahendiks oli kaks enesekohast ankeeti koolieelse lasteasutuse õpetajatele laste füüsilise ja kaudse agressiivse käitumise ning prosotsiaalse käitumise (Crick, Casas & Mosheri, 1997) ning füüsilise ja kaudse ohvrikäitumise ning prosotsiaalse käitumise (Crick, Casas & Hyon-Chin Ku, 1999) uurimiseks. Uurimuse tulemustest ilmnas, et poiste seas esines õpetajate hinnangul füüsilist ja kaudset agressiivset käitumist sagedamini kui tüdrukute seas. Samuti selgus, et vanemate laste (5-6aastaste) seas esines õpetajate hinnangul sagedamini kaudset agressiivset käitumist ning nooremate laste (3-4aastaste) seas esines sagedamini füüsilist agressiivset käitumist. Samuti ilmnas, et 5-6aastaste laste seas esines prosotsiaalset käitumist sagedamini kui 3-4aastaste laste seas.

Läbivad märksõnad: füüsiline ja kaudne agressiivne käitumine, füüsiline ja kaudne ohvrikäitumine, prosotsiaalne käitumine, eelkooliealised lapsed.

Abstract

Title: Opinions of teachers about aggression, victimization and prosocial behaviour ~~in~~ among preschool children.

The aim of this study was to compare preschool childrens' (3-4years) aggressive behaviour, victimization and prosocial behavior based on their teachers reports. An empirical study was conducted in seven Tartus's kindergartens. Measuring instruments were two teacher-report questionnaires to analyse the frequency of preschool childrens' relational and overt aggression and prosocial behaviour (Crick, Casas & Mosheri, 1997), also relational and overt victimization, and prosocial behaviour (Crick, Casas & Hyon-Chin Ku, 1999) among preschool children. The results of this research indicated that boys were more relationally and overtly aggressive than girls, based on their teachers' reports. Also, older boys and girls (5-6years) were more overtly aggressive than younger children and younger boys and girls were more relationally aggressive. Research also indicated, that 5-6 year old children were more prosocial than 3-4 year old children, based on their teachers' reports.

Keywords: relational and overt aggression, relational and physical victimization, prosocial behaviour, preschool children.

Sisukord

Resümee	2
Abstract	3
Sissejuhatus	5
Teoreetiline ülevaade	6
Füüsiline/otsene agressioon	6
Kaudne agressioon	6
Prosotsiaalne käitumine	8
Eelkooliealiste laste vanuselised erinevused agressiivses käitumises	9
Eelkooliealiste laste soolised erinevused agressiivses käitumises	9
Agressiivse käitumise riskitegurid	10
Metoodika	12
Valim ja protseduur	12
Mõõtevahendid ja andmeanalüüs	12
Tulemused	15
Agressoripoolne agressiivne ja lapsepoolne prosotsiaalne käitumine	15
Ohvrikäitumine ja teiste laste poolne prosotsiaalne käitumine	19
Arutelu	22
Tänuõnad	25
Autoorsuse kinnitus	25
Kasutatud kirjandus	26

Sissejuhatus

Mujal maailmas läbiviidud uuringud näitavad, et agressiivset käitumist esineb juba 3-aastaste laste seas (Crick et al., 1997; Swit & McMaught, 2012; Bulić & Pinkas, 2016). Eestis pole laiemapõhjalisi uuringud läbi viidud, mis annaksid selge ülevaate ja aitaksid paremini mõista 3-6-aastaste laste agressiivset käitumist, ohvrikäitumist ning prosotsiaalset käitumist. Käesoleva uurimuse raames uuriti laste kaudset ja füüsilist agressiivset käitumist, otsest ja kaudset ohvrikäitumist ning prosotsiaalset ja teiste laste poolset prosotsiaalset käitumist õpetajate hinnangul. Eestis on uuritud enam koolilaste agressiivset ja prosotsiaalset käitumist, kuid tähelepanuta ei tohiks jääda ka koolieelikud. Agressiivset käitumist ei võeta tihti peale koolieelsetes lasteasutustes tõsiselt vaid seda peetakse lapse arengu osaks (Reebye, 2005).

Agressiivne käitumine on kellelegi tahtlikult kahju tekitamine ning prosotsiaalne käitumine on vabatahtlik tegevus, mis annab positiivse või kasuliku tulemuse vastuvõtja suhtes. Varajane sekkumine agressiivse käitumise puhul on kasulik ning aitab ennetada tõhusalt antisotsiaalse käitumise riske. Lapsed võivad käituda agressiivset, sest neil pole veel arenenud piisavaid kognitiivseid ja keelelisi oskusi, et end muudmoodi väljedada (Vlachou, Andreou, Botsoglou & Didaskalou, 2011). Seetõttu ongi oluline märgata agressiivset käitumist ning õpetada lastele teisi viise, kuidas oma emotsioone väljendada. Prosotsiaalne käitumine on agressiivse käitumisega seotud, sest prosotsiaalse käitumise esinemissageduse tõusuga väheneb agressiivne käitumine (Kokko, Tremblay, Lacourse, Nagin & Vitaro, 2006). On oluline märgata prosotsiaalset käitumist võimalikult vara, sest selle sihipärase arendamise tulemusel on lapsed tulevikus akadeemiliselt edukamad ning oskavad luua sotsiaalseid suhteid. Prosotsiaalse käitumise arendamine valmistab lapsi ette ka olema ühiskonnas vastutustundlikumad (Bulić & Pinkas, 2016).

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada eelkooliealiste laste (3-6-aastaste) agressiivse käitumise, ohvrikäitumise ja prosotsiaalse käitumise esinemissagedus nende õpetajate hinnangul. Empiiriline uurimus viidi läbi seitsmes Tartu koolieelses lasteasutuses. Püstitati kolm uurimisküsimust ja kaks hüpoteesi.

Bakalaureusetöö teema leidmise ajendiks oli eelkõige autori, kui tulevase lasteaiaõpetaja, huvi agressiivse ja prosotsiaalse käitumise kohta koolieelses lasteasutuses. On oluline teadvustada eelkooliealiste laste õpetajatele laste agressiivse käitumise

riskitegureid ning õpetada neid nii füüsilist kui ka kaudset agressiivset käitumist ära tundma. Samuti on oluline, et õpetaja käituks ise rahulikult ja prosotsiaalselt, et anda eeskuju lastele.

Bakalaureusetöö koosneb neljast osast. Esimeses osas antakse ülevaade teoreetilisest taustast ning esitatakse uurimisküsimused ja hüpoteesid. Teises osas kirjeldatakse empiirilise uurimuse valimit, protseduuri, mõõtevahendit ja andmeanalüüsi. Kolmas osa seletab lahti antud töö tulemused ning töö neljas osa on arutelu.

Teoreetiline ülevaade

Füüsiline/otsene agressioon

Agressiivse käitumine jagatakse otseseks ehk füüsiliseks agressiivseks käitumiseks ja kaudseks agressiivseks käitumiseks (Krips, Siivelt, & Rajasalu, 2012). Agressiivsus on peaaegu alati olnud inimühiskonna üks osa, kuid tänapäeval on agressiivsusel üldiselt negatiivne tähendus (DeWall, Anderson & Bushman, 2011). Füüsiline agressiivne käitumine on laiaulatuslik kuid hõlmab alati endast soovi teistele tahtlikult füüsiliselt haiget teha (Crick et al, 1997). Agressiivsus on löögivalmidus, pealetükkivus ja suunatud kellegi kahjustamisele ning millega kaasneb viha- või raevuemoosioon (Bachman & Maruste, 2003).

Agressiivseks käitumiseks peetakse ka võõra vara lõhkumist (Bulić & Pinkas, 2016) ning füüsiline ründamine võib toimuda abivahendiga (laste puhul näiteks mänguasjaga) või ilma. Otsese ehk füüsilise agressiivsuse alla kuulub ka peksmine, tõukamine, togimine, hammustamine jms (Crick & Casas, 1997; Krips et al., 2012). Last peetakse samuti agressiivseks, kui ta vigastab tahtlikult looma (Penthin, 2003).

Kaudne agressioon

Kaudseks ehk varjatud agressiivsuseks nimetatakse sotsiaalset manipulatsiooni, kus agressor püüab oma agressiivseid kavatsusi varjata. Ründaja võib seejuures jääda anonüümseks, vältides kättemaksu ja sotsiaalset hukkamõistu (Österman et al., 1998). Uurimused kaudse agressiivsuse kohta algasid 1969. aastal Feshbachi poolt kuid rohkem on uuritud verbaalset agressiivset käitumist aga on ka teisi vorme, mis ei ole sotsiaalsed ega suhetega seotud (Archer, 2001).

Kaudsel viisil kellelegi kahju tegemist võib kirjeldada, kui varjatud iseloomuga tegevust, mis on manipuleeriv, ignoreeriv või kahjustab ohvri gruppi kuulumist ning tema suhteid kaaslastega. Selleks on näiteks kuulujuttude levitamine, saladuste väljarääkimine, õelate kirjade kirjutamine ja ignoreerimine (Xie, Swift & Cairns, 2002; Coyne, Archer & Eslea, 2006). Ignoreerides ei tee üks või mitu isikut teisest inimesest välja, põhjustades talle sellega ebameeldivusi (Krips et al., 2012).

Kaudne agressiivne käitumine on ka teise korduvalt mitte kutsumine ühisüritustele, millega öeldakse, et ignoreeritavat ei taheta seltskonda. Lapsed võivad konkreetselt öelda: „Ma ei kutsu sind oma sünnipäevale kui sa just...” (Crick, Ostrov, Appleyard, Jansen & Casas, 2004). Võrreldes koolilastega, on eelkooliealised lapsed tõenäolisemalt otsekohesed, öeldes välja näiteks: „Mine ära, sa ei meeldi meile ja me ei mängi sinuga!” (Krips et al., 2012). Chesebrough ja King (2004) kirjutavad, et viie aastased lapsed võivad eakaaslasti ähvardada („Ma räägin ära,” „Ma ei ole sinu sõber”) ja kasutada ka verbaalseid solvanguid (Chesebrough & King, 2004). Kaudne agressiivsus on ka sotsiaalne manipuleerimine, kus indiviidi kasutatakse teisele kahju tegemiseks (Kõiv, 2006). Manipuleerides võidakse öelda, et too inimene ei ole enam seltskonda soovitud ega tahetud kui ta ei tee seda, mida agressor talle ütleb (Archer, 2001). Seda kasutavad rohkem tütarlapsed - ohvrit rünnatakse kõrvalist teed pidi, sealjuures ei toimu sõnalist ega füüsilist rünnakut (Crick et. al, 1997).

Kaudne agressiivne käitumine on ka halvustavate sõnade kasutamine ning ähvardamine teist lüüa (Crick et al., 1999). Viie aastane laps võib vihaseks saades teist last löömisega ähvardada, mida ta tegelikult võibolla teha ei plaani (Chesebrough & King, 2004). Lisaks kirjutavad Coyne, Archer ja Eslea (2006), et kaudne agressioon on tavalisem tüdrukute seas kuni 18aastaseni, kuna täiskasvanu eas soolised erinevused praktiliselt puuduvad. Kuna inimeste jaoks on sotsiaalne staatus oluline, võidakse püüda seda saavutada teise sotsiaalset staatust kahjustades (Bjorkqvist et al., 1992). Sellega jääb agressiivne isik varju, millega ta säästab end ohvri võimalikust vasturünnakust ja ümbritsevate inimeste pahameelest. Ka Coyne, Archer ja Eslea (2006) märgivad, et võimalus, et agressor jääb tundmatuks, ongi kaudse agressiivsuse üks olulisemaid tunnuseid. Kaudseks agressiivseks käitumiseks peetakse ka teise vara lõhkumist ja varastamist (Archer, 2001; Coyne, Archer, Eslea, 2006).

Prosotsiaalne käitumine

Prosotsiaalne käitumine on käitumine, mille korral inimene kasutab tahtlikult oma ressursse, et saavutada positiivseid tagajärgi teise inimese jaoks, saamata ise sellest otsest või kohest kasu (Chesebrough & King, 2004). Näiteks on täheldatud, et eelkooliealised lapsed (3-6aastased) oskavad juba vähendada teiste negatiivseid emotsioone teisi emmates. Eelkoolieas on prosotsiaalne käitumine suunatud valitud isikutele, toimub harvemini ning spetsiifilisematel viisidel (Keltikangas-Järvinen, 2011). 3aastane laps õpib õpetajate ja vanemate soovitud oma mänguasju ja maiustusi jagama ning kordamööda kaaslast arvestades mängima, sealjuures on oluline, et mänguasju ja vahendeid on piisavalt. Bulić ja Pinkas (2016) toovad näiteks, et laste prosotsiaalne käitumine avaldub empaatias nende laste suhtes, keda mingil põhjusel karistatakse. 3aastased lapsed soovivad tavaliselt teisi lapsi, ja eriti täiskasvanuid, aidata ning neile meele järele olla (Chesebrough & King, 2004). 4aastased lapsed mõistavad mängujärje ülevõtmist paremini, soovivad lahendada konflikte eakaaslastega ning näitavad üles empaatiat ja kaastunnet (Chesebrough & King, 2004). 5aastased lapsed oskavad jälgida juba lihtsamaid reegleid, on veelgi entusiastlikumad täitmaks täiskasvanute soove ning näiteks kallistavad meeleldi lähedasi (Chesebrough & King, 2004).

Eelkoolieas prosotsiaalse käitumise sihipärane arendamine aitab ennetada antisotsiaalset käitumist, sealhulgas ka agressiivset käitumist, vanemas eas (Keltikangas-Järvinen, 2011; Pentthin, 2003). Ka Bulić ja Pinkas (2016) leiavad, et prosotsiaalse käitumisega lapsed on edaspidi akadeemiliselt edukamad ning loovad paremaid sotsiaalseid suhteid. Prosotsiaalne käitumine on laste seas arendatav näiteks läbi sotsiaalsete oskuste treeningu ja kohandatud mängude läbi (Ruul, 2010). Oskuste aredamise juures on olulised soojad suhted vanemate-lapse ning õpetaja-lapse vahel (Ferreira et al., 2016). Prosotsiaalne areng on seotud kognitiivsete oskuste ja empaatia arenguga (Bulić & Pinkas, 2016) ning vanuse kasvades eelkoolieas, sageneb ka prosotsiaalne käitumine (Brajsa, Zuzul & Kerestes, 1991, viidatud Bulić & Pinkas, 2016). Ka Keltikangas-Järvinen (2011) kirjutab, et sotsiaalsed oskused, sealhulgas prosotsiaalsed oskused, kujunevad kogemuse ja kasvatuse kaudu. 5-6aastased lapsed hakkavad nägema ümbritsevat laiemalt, väheneb egotsentrism ning lapsed märkavad maailma ka teise inimese vaatenurgast (Bulić & Pinkas, 2016).

Eelkooliealiste laste vanuselised erinevused agressiivses käitumises

On täheldatud, et juba paljud 17kuu vanused lapsed on oma pereliikmetega kuidagi agressiivselt käitunud (Calles, 2016). Vanuse kasvamisega väheneb üldiselt agressiivne käitumine ning füüsiline ehk otsene agressiivsus võib asendada kaudsega (Keltikangas-Järvinen, 2011). Agressiivse käitumise sagedus väheneb poistel umbes 7aastasena ja tüdrukutel veidi varem (Maccoby, 2004). Vlachou, Andreou, Botsoglou ja Didaskalou (2011) kirjutavad, et eelkooliealiste laste seas esineb otsest ehk füüsilist agressiivsust sagedamini kui kaudset. Selles vanuses lapsed kasutavad oma tahtmise saamiseks ja viha väljendamiseks teiste löömist, hammustamist jne. Seda sellepärast, et koolieelikud (2-6 aastased) ei ole veel omandanud piisavalt sotsiaal-kognitiivseid ja keelelisi oskusi. Sel põhjusel võivadki lapsed paista agressiivsemad, kuna nad ei oska end muudmoodi väljendada (Vlachou et al., 2011).

3-5aastase laste seas ei ole kaudne agressiivne käitumine sageli plaaneeritud (Crick et al., 1997). Lisaks füüsilisele agressiivsusele võib ilmned ka verbaalne ning hakatakse solvama ja teisi ebameeldivate hüüdnimedega kutsuma, seega kaudne agressioon eeldab rohkem arenenud sotsiaalset intelligentsust (Vlachou et al., 2011; Xie, Swift, Cairns, 2002). Erinevus koolis esineva agressiooni ja koolieelses lasteasutuses esinevaga, on stabiilsus. Koolieelikute puhul ei ole pruugi agressor oma rünnakut suunata samale ohvrile vaid valib neid pigem juhuslikult. Seevastu koolis võib agressiivsuse ohver olla pikema aja vältel sama (Vlachou et al., 2011). Crick jt (1997; 1999) on oma uurimustes märkinud, et koolieelikute seas on agressiivne käitumine eelkõige otsene, sest neil pole laialdast sotsiaalvõrgustikku veel tekkinud.

Eelkooliealiste laste soolised erinevused agressiivses käitumises

Soolised erinevused laste agressiivses käitumises ilmnevad vanemate hinnangul juba 2-3aastasena (Maccoby, 2004). Teostatud uurimused välja selgitamaks agressiivse käitumise soolisi erinevusi, ei ole andnud selget tõestust, et tüdrukute seas esineb kaudset agressiivset käitumist sagedamini (Kikas & Peets, 2006). Björkqvist (1992) leiab seevastu, et tüdrukute seas esineb kaudset agressiivset käitumist sagedamini aga see pole nii stabiilne ning on seega raskesti defineeritav. Sama leidis ka Maccoby (2004), et on keeruline mõõta või võrrelda, kas üldiselt on agressiivsemad poisid või tüdrukud. Ka mitmed teised uurimused on leidnud,

et tüdrukute seas esineb kaudset agressiivset käitumist sagedamini kui poiste seas (Björkqvist, 1992; Maccoby, 2004; Callas, 2016). Ka Giles ja Heyman (2005) kirjutavad, et tüdrukud on õpetajate hinnangul kaudselt agressiivsemad rääkides kaaslasi taga ja mõjutades nende sotsiaalseid positsiooni.

Uurimused on näidanud, et poiste seas esineb füüsilist agressiivset käitumist sagedamini kui tüdrukute seas (Crick et al., 1999, 1997; Giles & Heyman 2005; Maccoby, 2004; Keltikangas-Järvinen, 2011; Calles, 2016). Poiste seas esineb löömist, teise õrritamist ja solvamist enam aga nad lepivad ka kiiremini kui tüdrukud (Maccoby, 2004). Crick jt (1997) leiavad samuti, et poiste seas esineb otsest agressiivset käitumist sagedamini, et paista domineerivam, ning tüdrukute seas esineb kaudset agressiivset käitumist.

Agressiivse käitumise riskitegurid

Mõned inimesed ongi loomult rahulikumad, teised kipuvad olema vaenulikumad. Kergesti võib agressiivsus tekkida ka hüperaktiivsetel lastel. Lapsed, kelle intellektuaalne areng on võrreldes eakaaslastega madalam, võivad samuti muutuda agressiivsemateks, sest nad ei suuda ette näha oma tegevuse pikemaajalisi tagajärgi (Penthin, 2003). Agressiivsushood võivad vallanduda, kui tekivad takistused eesmärgipärasel käitumisel ja ebaõiglustunde tekkimisel (Bachman & Maruste, 2003; Krips et al., 2012). Agressiivse käitumisega lapsed on tihti depressiivsed, üksikud ja ärevil ning neil võib olla tulevikus kohanemiskursusi (Crick et al., 1997; Crick et al., 1999).

Laste agressiivset käitumist mõjutab kodune elu. Kui lapsed elavad koos agressiivsete vanematega, võivad nad neist eeskujut võtta, kaldudes ka ise agressiivsemalt käituma. Isegi lahtise käega löömine võib lapses tekitada alaväärsustunde ning neid sügavalt haavata (Keltikangas-Järvinen, 2011). Läheduse ja vanemliku armastuse ning järelvalve puudus võivad samuti põhjustada lastel käitumisprobleeme. Mõned emotsionaalselt kurnatud vanemad ei oska hellust oma lastega jagada, mida väike laps oma vanematelt ootab (Keltikangas-Järvinen, 2013). Ka Calles (2016) leiab, et vanemate õpetus- ja kasvatusviisid mõjutavad laste agressiivset käitumist.

Riskiteguriks on vanemate harjumus tarvitada alkoholi, kuna alkoholismi all kannatavate inimeste kooselu on pingelisem, mille tõttu kannatavad ka lapsed (Keltikangas-Järvinen, 2011).

Sotsiaalse õppimise teooria järgi võib tekkida inimesel agressioon teisi kõrvalt vaadates, kui nende agressiivsele käitumisele ei järele karistust ega midagi negatiivset (Bachman & Maruste, 2003). Agressiivse käitumise heakskiitmine võib sellist käitumist veelgi süvendada. Näiteks jäljendatakse televiisoris esinevat vägivalda või võetakse eeskuju agressiivsest vanemast või lähedasest (Penthin, 2003; Eysenck, 2004). Uurimused on tõestanud, et negatiivne eeskuju mõjub rohkem neile, kellel on olemas agressiivsuskalduvus (Bachman & Maruste, 2003). Lapsed, kes muidu kodus piisavalt tähelepanu ei saa, saavad seda vaid agressiivselt käitudes, sest vanemad pööravad just sellele tähelepanu olgugi, et see tähelepanu on negatiivne (Penthin, 2003).

Uurimistöö eesmärk, uurimisküsimused ja hüpoteesid

Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada eelkooliealiste (3-6aastaste) laste agressiivse käitumise, ohvrikäitumise ja prosotsiaalse käitumise esinemissagedus nende õpetajate hinnangul.

Töös püstitati järgmised uurimisküsimused:

- 1) Millised on vanuselised erinevused eelkooliealiste laste otsese ja kaudse agressiivse käitumise ning ohvrikäitumise esinemissageduses eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul.
- 2) Millised on soolised erinevused eelkooliealiste laste otsese ja kaudse agressiivse käitumise ning ohvrikäitumise esinemissageduses eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul.
- 3) Millised on vanuselised (3-4 aastased versus 4-5 aastased) ja soolised erinevused eelkooliealiste laste prosotsiaalse (lapsepoolne ning teiste laste poolne) käitumise esinemissageduses eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul.

Püstitati kaks hüpoteesi:

- 1) Tuginedes (Crick & Casas, 1997) uurimustele püstitati hüpotees, et 3-6aastaste poiste seas esineb eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul sagedamini otsest agressiivset käitumist ja harvemini kaudset agressiivset käitumist võrreldes samaealiste tüdrukutega.
- 2) Tuginedes (Crick et al., 1999; 1997) uurimusele püstitati hüpotees, et 3-6aastaste tüdrukute seas esineb eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul prosotsiaalset käitumist sagedamini kui 3-6aastaste poiste seas.

Metoodika

Valim ja protseduur

Bakalaureuse töö raames viidi läbi uurimus seitsmes Tartu eesti keelses lasteaias. Uurimistöö eesmärgi saavutamiseks viidi läbi empiiriline uurimus. Mugavusvalimi põhimõttel valiti koolieelsed lasteasutused, mis asusid uuringu läbiviijatega samas linnas ning valiti õpetajad, kes olid nõus vastama. Võeti ühendust seitsme lasteaia juhtkonnaga ning küsiti luba uurimuse läbiviimiseks. Seejärel räägiti läbi seitsme lasteaia kõigi rühma õpetajatega ning paluti neil uurimuses osaleda. Vabatahtlikult nõus olnud õpetajatele anti ankeedid paber kandjal, selgitati töö sisu ning vastavalt kokkuleppele oli õpetajatel aega vastamiseks 4 nädalat.

Valimiks olnud õpetajad olid eranditult naissoost, vanuses 22-63 aastat ja pedagoogilise staažiga 9 kuud kuni 35 aastat. Uuringus osales 30 õpetajat, kes kokku andsid hinnangu 547 lapsele. Hinnang anti 283 tüdrukule, kellest 131 olid 3-6aastased ja 149 5-7aastased. Hinnati 264 poissi, kellest 122 olid 3-6aastased ja 148 5-6aastased. Ankeedi alguses kinnitati konfidentsiaalsuse ja anonüümsuse printsiipi ning õpetajad said täita paber kandjal küsimustikud privaatselt, ankeetidele ei kirjutatud õpetajate ega laste nimesid. Uurimus viidi läbi perioodil 11.2014-02.2015.

Laste kohta antud hinnangud jagati sooliselt ja vanuseliselt kategooriatesse. Vanuseliselt jagati lapsed 3-4aastaste gruppi, mida edaspidi nimetatakse kui noorem vanusegruppi ning 5-6aastaste laste gruppi, mida edaspidi nimetatakse kui vanemat vanusegruppi.

Mõõtevahendid ja andmeanalüüs

Info kogumiseks kasutati kahte ankeeti, kokku 27 laste käitumisviisi kirjeldusega. Lisaks paluti õpetajatel kirjutada töö peale enda nime pseudonüüm, sugu, vanus ja pedagoogiline staaž ning lapse nime pseudonüüm ja vanus. Crick, Casas ja Hyon-Chin Ku (1999) kasutasid ankeeti, et uurida eelkooliealiste laste õpetajate hinnanguid laste agressoripoolse kaudse ja füüsilise agressiivse käitumise ning lapsepoolse prosotsiaalse käitumise sageduse kohta, mis eestindati antud uurimuse tarbeks. Crick, Casas ja Mosher (1997) kasutasid ankeeti, uurimaks eelkooliealiste laste õpetajate hinnanguid laste kaudse ja

füüsilise ohvrikäitumise ning teiste laste poolse prosotsiaalse käitumise sageduse hindamiseks. Mõlemad ankeedid tõlgiti selle uurimuse tarbeks uurija ja tema juhendaja poolt ning teostati tagasitõlge eksperdi poolt.

Esimene uurimuse ankeet laste agressoripoolse kaudse ja otsese agressiooni (Assessment of Relational and Overt Aggression; Crick, Casas & Mosher, 1997) mõõtmiseks eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul, milles sisaldus kuus küsimust laste kaudse agressiooni liikide esinemissageduse mõõtmiseks, kuus küsimust laste otsese (füüsilise) agressiooni erinevate liikide esinemissageduse kindlaksmääramiseks, neli küsimust lapsepoolse prosotsiaalse käitumise esinemissageduse ja neli küsimust laste depresseeritud meeleolu sageduse kindlaksmääramiseks õpetajate hinnangul.

Väited Cricki jt (1997) ankeedis olid järgnevad:

- Kaudse agressiooni kohta

Ütleb eakaaslasele, et ei mängi temaga või ei ole tema sõber, kui laps ei tee mida soovib. Ütleb teistele, et nemad ei mängiks mõne teise lapsega. Kui laps on kellegi peale vihane, püüab takistada tal teistega mängimist. Ütleb teisele lapsele, et ei kutsu teda sünnipäevale, kui ta ei tee seda, mida soovib. Veenab teisi, et nad ei sõbrustaks ühe teise lapsega. Ähvardab teist last, et ei võta teda mängu, kui ta ei tee seda, mida soovib. Antud uurimuses kaudse agressiooni alaksaala puhul oli sisereliaablus kõrge (Cronbachi $\alpha = 0,94$).

- Otsese/füüsilise agressiooni erinevate liikide kohta. *Lööb teist last. Ähvardab teist last lüüa. Lõhub vihasena teise lapse asju. Lükkab või tõukab teisi lapsi. Näpistab teisi lapsi. Ähvardab teist last füüsilise vägivallaga, kui ei saa temalt seda, mida soovib.* Uurimuse otsese agressiooni alaskaala puhul oli sisereliaabsus kõrge (Cronbachi $\alpha = 0,90$).

- Prosotsiaalse käitumise kohta:

Oskab asju jagada. On kaaslase suhtes abivalmis. On teiste suhtes sõbralik. Ütleb teistele hästi. Antud uurimuses prosotsiaalse käitumise alaksaala puhul oli sisereliaablus kõrge (Cronbachi $\alpha = 0,87$).

- Depresseeritud meeleolu kohta:

Ei lõbutse rühmas. Tundub/näib õnnetu. Ei naerata tihti. Antud uurimuses depresseeritud meeleolu alaksaala puhul oli sisereliaablus kõrge (Cronbachi $\alpha = 0,80$).

Teine ankeet oli Cricki, Casas ja Hyon-Chin Ku (1999) (Preschool Peer Victimization Measure Teacher Report) poolt loodud ja kasutatud uurimisinstrument, mis oli mõeldud eelkooliealiste laste õpetajatele, hindamaks laste kaudset ja otsest ohvrikäitumise sagedust. Ankeet sisaldas kahte küsimust laste otsese (füüsilise) ohvrikäitumise esinemissageduse kindlaksmääramiseks, kolme küsimust laste kaudse ohvrikäitumise ja kolme küsimust teiste laste poolse prosotsiaalse käitumise sageduse kindlaksmääramiseks õpetajate hinnangul.

Väited Cricki jt (1999) ankeedist:

- Füüsilise ohvrikäitumise kohta:

Last löüakse või näpistatakse kaaslaste poolt. Last tõugatakse kaaslaste poolt. Last välditakse, kui tema peale ollakse pahased. Antud uurimuses füüsilise ohvrikäitumise alaskaala puhul oli sisereliaablus kõrge (Cronbachi $\alpha = 0,87$).

- Kaudse ohvrikäitumise kohta:

Last jäetakse mängugrupist välja, kui tema peale ollakse pahased või püütakse talle sellega millegi eest tagasi teha. Lapsele öeldakse „sa ei ole minu sõber“, kui ei allu kaaslase survele. Antud uurimuses kaudse ohvrikäitumise alaskaala puhul oli sisereliaablus kõrge (Cronbachi $\alpha = 0,88$).

- Teiste laste poolse prosotsiaalse käitumise kohta:

Kui laps mängib üksi, kutsuvad teised teda gruppi mängima. Laps saab teistelt abi, kui seda vajab. Kui laps on kurb, lohutavad kaaslased teda. Uurimuses teiste laste poolse prosotsiaalse käitumise alaskaala puhul oli sisereliaablus keskmine-kõrge (Cronbachi $\alpha = 0,66$).

Õpetajatel paluti mõlema ankeedi puhul hinnata väite vastavust lapse käitumisele Likerti skaala järgi, kus 1-mitte kunagi või peaaegu mitte kunagi ei ole õige; 2-harva; 3-mõnikord; 4-tihti ning 5-alati või peaaegu alati on õige. Iga küsimuste alaskaalade punktid summeeriti, leiti aritmeetilise keskmine, *t*-statistiku väärtus, standardhälve ning olulisuse nivoo. Lisaks arvutati iga alaskaala kohta Cronbach's Alpha väärtus. Andmete töötlemiseks kasutati MS Excel 2010 *Data Analysis* statistilist andmetötluse paketti.

Tulemused

Agressoripoolne agressiivne ja lapsepoolne prosotsiaalne käitumine

Tabelites 1-4 on välja toodud esimese mõõtevahendiga (Crick et al., 1997) uuritud eelkooliealiste laste õpetajate hinnanguid agressoripoolse otsese ja kaudse agressiooni, lapsepoolse prosotsiaalse käitumise ja depresseeritud käitumisele ning leitud aritmeetilised keskmised, standardhälved ning *t*-väärtused.

Tabel 1. 3-6aastaste poiste ja tüdrukute agressiivse, prosotsiaalse ja depresseeritud käitumise sagedused õpetajate hinnangul, t-väärtused ja olulised erinevused

Käitumise liik	3-4a tüdrukud (A)		5-6a tüdrukud (B)		3-4a poisid (C)		5-6a poisid (D)		A-B <i>t</i> - väärus	C-D <i>t</i> -väärus
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Kaudne agressiivne käitumine	1,69	0,99	1,97	1,11	1,85	1,06	2,10	1,16	5,29**	-4,44**
Füüsiline agressiivne käitumine	1,35	0,74	1,27	0,64	1,82	1,07	1,67	0,97	2,18*	2,85**
Lapsepoolne prosotsiaalne käitumine	3,69	0,99	4,10	0,93	3,18	0,97	3,81	0,97	-7,17*	-10,33**
Depresseeritud käitumine	1,90	1,06	1,59	0,90	1,92	1,05	1,67	1,00	4,65*	2,66**

M – aritmeetiline keskmine; *SD* – standardhälve

* - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Uurimusest selgus (vt tabel 1), et 5-6aastaste tüdrukute seas ($M=2,10$) esines eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul kaudset agressiivset käitumist sagedamini kui 3-4aastaste tüdrukute seas ($M=1,69$) ning erinevus oli ka statistiliselt oluline ($t=-5,29$). Ilmnes, et noorema vanusegrupi tüdrukud ($M=1,35$) olid õpetajate hinnangul vanema vanusegrupi tüdrukutest ($M=1,27$) füüsiliselt agressiivsemad ning tegemist oli ka statistiliselt olulise erinevusega ($t=2,18$). Andmete põhjal (tabel 1) mõõdetuna *t*-testiga, ilmneseid statistiliselt olulised erinevused ($t=-7,17$) tüdrukute prosotsiaalses käitumises, kus õpetajate hinnangul

esines prosotsiaalset käitumist vanema vanusegrupi tüdrukute seas ($M=4,10$) sagedamini kui noorema vanusegrupi tüdrukute seas ($M=3,69$).

Depresseeritud käitumist esines eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul sagedamini noorema vanusegrupi tüdrukute seas ($M=1,90$), kui vanema vanusegrupi tüdrukute seas ($M=1,59$) ning erinevus oli ka statistiliselt oluline ($t=4,65$).

Uurimistulemuste alusel, mis kajastuvad tabelis 1, saab väita, et vanema vanusegrupi poiste seas ($M=2,09$) esines õpetajate hinnangul kaudset agressiivset käitumist sagedamini kui noorema vanusegrupi poiste seas ($M=1,85$), mis oli ka statistiliselt oluliselt erinev ($t=-4,44$). Statistiliselt oluline erinevus ($t=2,85$) ilmnes ka laste füüsilises agressiivses käitumises, kus nende õpetajad hindasid noorema vanusegrupi poisid ($M=1,82$) sagedamini agressiivselt käituvateks kui vanema vanusegrupi poisid ($M=1,67$). Prosotsiaalset käitumist esines eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul sagedamini vanemate ($M=3,81$) kui nooremate ($M=3,84$) poiste seas, sealjuures oli tegemist ka statistiliselt olulise erinevusega ($t=-10,33$). Õpetajate hinnangul esines depereeritud käitumist sagedamini nooremate poiste seas ($M=1,92$), võrreldes vanema vanusegrupi poistega ($M=1,00$). Erinevus oli ka statistiliselt oluline ($t=2,66$).

Tabel 2. 3-6aastaste laste agressiivse, prosotsiaalse ja depresseeritud käitumise sagedused õpetajate hinnangul, t-väärtused ja olulised erinevused

Käitumise liik	3-4a tüdrukud ja		5-6a tüdrukud ja		A-B <i>t</i> -väärus
	poisid		poisid		
	(A)		(B)		
	M	SD	M	SD	
Kaudne agressiivne käitumine	1,75	1,03	2,03	1,13	-6,95**
Füüsiline agressiivne käitumine	1,58	0,90	1,47	0,85	3,13*
Lapsepoolne prosotsiaalne käitumine	3,45	1,01	3,96	0,96	-11,85**
Depresseeritud käitumine	1,91	1,05	1,65	0,95	5,12**

M – aritmeetiline keskmine; *SD* – standardhälve

* - $p<0,05$; ** - $p<0,01$

Uurimistulemustest selgus (tabel 2), et 5-6aastaste tüdrukute ja poiste seas ($M=2,03$) esines õpetajate hinnangul agressoripoolset kaudset agressiivset käitumist sagedamini kui 3-4aastaste tüdrukute ja poiste seas ($M=1,75$). Tulemus oli ka statistiliselt oluline ($t=-6,95$).

Eelkooliealiste laste õpetajad hindasid noorema vanusegrupi poisse ja tüdrukuid ($M=1,57$) füüsiliselt ehk otseselt agressiivsemateks võrreldes vanemate poiste ja tüdrukutega ($M=1,47$), sealjuures oli erinevus ka statistiliselt oluline ($t=3,13$). Vanema vanusegrupi poiste ja tüdrukute seas ($M=3,96$) esines õpetajate hinnangul prosotsiaalset käitumist sagedamini kui noorema vanusegrupi poiste ja tüdrukute seas ($M=3,45$) ning tegemist oli ka statistiliselt olulise erinevusega ($t=-11,85$). Eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul esines nooremate poiste ja tüdrukute seas ($M=1,92$) depresseeritud käitumist sagedamini kui vanemate poiste ja tüdrukute seas ($M=1,65$) ning erinevus oli ka statistiliselt oluline ($t=5,12$).

Tabel 3. 3-6aastaste laste agressiivse, prosotsiaalse ja depresseeritud käitumise sagedused õpetajate hinnangul, t-väärtused ja statistiliselt olulised erinevused

Käitumise liik	3-4a poisid (A)		3-4a tüdrukud (B)		5-6a tüdrukud (C)		5-6a poisid (D)		A-B <i>t</i> -väärus	C-D <i>t</i> -väärus
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Kaudne agressiivne käitumine	1,85	1,06	1,70	0,99	2,24	1,10	2,11	1,16	2,83**	2,04*
Füüsiline agressiivne käitumine	1,75	1,07	2,03	0,74	1,84	0,72	1,99	0,97	9,52**	-6,54**
Lapsepoolne prosotsiaalne käitumine	3,18	0,97	3,69	0,99	3,92	0,93	3,81	0,97	-7,80**	1,50
Depresseeritud käitumine	3,45	1,05	3,96	1,05	3,91	0,86	3,53	0,99	0,20	-2,59**

M – aritmeetiline keskmine; *SD* – standardhälve

* - $p<0,05$; ** - $p<0,01$

Antud uurimusest ilmnes (tabel 3), et noorema vanusegrupi poiste ($M=1,85$) seas esines eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul kaudset agressiivset käitumist sagedamini kui samaealiste tüdrukute seas ($M=1,70$) ning erinevus oli statistiliselt oluline ($t=2,83$). Statistiliselt oluline erinevus ilmnes ka füüsilises agressiivses käitumises, kus õpetajad leidsid, et 3-4aastaste tüdrukute seas ($M=2,03$) esines seda sagedamini kui samaealiste poiste seas ($M=1,75$), erinevus oli sealjuures statistiliselt oluline ($t=9,52$). Selgus, et eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul esines lapsepoolset prosotsiaalset käitumist noorema vanusegrupi tüdrukute ($M=3,49$) seas sagedamini, kui samaealiste poiste seas ($M=3,18$) ning tegemist oli

ka statistiliselt olulise erinevusega ($t=-7,80$).

Võrreldes omavahel 3. tabeli järgi vanema vanusegrupi poisse ja tüdrukuid leiti, et 5-6aastaste tüdrukute seas ($M=2,24$) esines kaudset agressiivset käitumist sagedamini kui poiste seas ($M=2,11$) ning tegemist oli ka statistiliselt oluline erinevusega ($t=2,04$). 5-6aastaste poiste seas ($M=1,99$) esines eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul füüsilist agressiivset käitumist sagedamini kui tüdrukute seas ($M=1,84$). Erinevus ka statistiliselt oluline ($t=-6,54$). Olulist erinevust vanema vanusegrupi poiste ja tüdrukute prosotsiaalses käitumises ei ilmnenud ($t=1,50$), kuid tüdrukute ($M=3,92$) seas esines seda nende õpetajate hinnangul mõnevõrra sagedamini kui poiste seas ($M=3,81$).

Andmete põhjal (tabel 3) selgus, et vanema vanusegrupi tüdrukud ($M=3,91$) on nende õpetajate hinnangul depressiivsemad kui samaealised poisid ($M=3,53$), sealjuures on erinevus ka statistiliselt oluline ($t=-2,59$).

Tabel 4. 3-6aastaste laste agressiivse, prosotsiaalse ja depresseeritud käitumise sagedused õpetajate hinnangu, t-väärtused ja statistiliselt olulised erinevused

Käitumise liik	3-4a ja 5-6a tüdrukud (A)		3-4a ja 5-6a poisid (B)		A-B t-väärus
	M	SD	M	SD	
Kaudne agressiivne käitumine	1,83	1,07	1,99	1,12	-3,83**
Füüsiline agressiivne käitumine	1,31	0,70	1,74	1,02	-13,70**
Lapsepoolne prosotsiaalne käitumine	3,90	0,98	3,53	1,02	8,51
Depresseeritud käitumine	1,74	0,99	1,81	1,03	-1,50

M – aritmeetiline keskmine; *SD* – standardhälve

* - $p<0,05$; ** - $p<0,01$

Võrreldes omavahel kõiki uuritavaid (tabel 4), ilmnes, et poiste seas esines eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul otsest ($M=1,74$) ja kaudselt ($M=1,99$) agressiivset käitumist sagedamini kui tüdrukute seas (vastavalt $M=1,31$; $M=1,83$). Erinevused olid ka statistiliselt olulised ($t=-3,83$; $t=-13,70$). Statistilist erinevust ei ilmenud ($t=8,51$), kuid õpetajate hinnangul esines 3-6aastased tüdrukute ($M=3,90$) seas prosotsiaalselt käitumist sagedamini kui samaealiste poiste seas ($M=3,53$).

Ohvrikäitumine ja teiste laste poolne prosotsiaalne käitumine

Alljärgnevalt tabelites 5-7 on välja toodud teise mõõtevahendiga (Crick et al., 1999) uuritud eelkooliealisite laste õpetajate hinnangud laste füüsilise ohvrikäitumise, kaudse ohvrikäitumise ja teiste laste poolse prosotsiaalse käitumise kohta ning leitud aritmeetilised keskmised, standardhälved ning *t*-väärtused.

Tabel 5. 3-6aastaste laste ohvrikäitumise erinevate liikide ja teiste laste poolse prosotsiaalse käitumise sagedused õpetajate hinnangul, t-väärtused ning statistiliselt olulised erinevused

Ohvrikäitumise liik/prosotsiaalne käitumine	3-4a tüdrukud (A)		5-6a tüdrukud (B)		3-4a poisid (C)		5-6a poisid (D)		A-B <i>t</i> -väärtus	C-D <i>t</i> -väärtus
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Füüsiline ohvrikäitumine	1,44	0,67	1,28	0,60	1,75	0,80	1,45	0,73	2,95*	4,41**
Kaudne ohvrikäitumine	1,58	0,78	1,61	0,99	1,80	0,92	1,61	0,86	-0,72	2,82**
Teiste laste poolne prosotsiaalne käitumine	3,48	1,09	4,00	0,99	3,19	1,08	3,97	0,99	-7,14**	-10,14**

M – aritmeetiline keskmine; *SD* – standardhälve
* - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Andmete põhjal (tabel 5) mõõdetuna *t*-testiga, ilmnesisid statistiliselt olulised erinevused ($t=2,95$) füüsilises ohvrikäitumises, kus eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul olid noorema vanusegrupi tüdrukud ($M=1,44$) sagedamini füüsilise agressiivse käitumise ohvrid kui vanema vanusegrupi tüdrukud ($M=1,28$). Noorema ja vanema vanusegrupi tüdrukute kaudses ohvrikäitumise statistiliselt olulist erinevust ei ilmnenu ($t=-0,72$), kuid vanema vanusegrupi tüdrukud ($M=1,61$) olid nende õpetajate hinnangul suhteliselt sagedamini kaudse agressiivse käitumise ohvrid kui nooremad tüdrukud ($M=1,58$). Selgus, et noorema vanusegrupi tüdrukute seas ($M=4,00$) esines eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul teiste laste poolset prosotsiaalset käitumist sagedamini kui vanema vanusegrupi tüdrukute seas ($M=3,48$), sealjuures oli tegemist ka statistiliselt olulise erinevusega ($t=-7,14$).

Võrreldes omavahel poisse (tabel 5) selgus, et noorema vanusegrupi poisid olid nende

õpetajate hinnangul sagedamini nii füüsilise ($M=1,75$) kui ka kaudse ($M=1,80$) agressiivse käitumise ohvrid kui vanema vanusegrupi poisid (vastavalt $M=1,45$; $M=1,61$). Mõlemad erinevused ka statistiliselt olulised ($t=4,41$; $t=2,82$). Eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul esines vanema vanusegrupi poiste ($M=3,97$) seas teiste laste poolset prosotsiaalset käitumist sagedamini kui noorema vanusegrupi poiste ($M=3,19$) seas ning erinevused olid ka statistiliselt olulised ($t=-10,14$).

Tabel 6. 3-6aastaste laste ohvrikäitumise erinevate liikide ja teiste laste poolse prosotsiaalse käitumise sagedused õpetajate hinnangul, t-väärtsed ja statistiliselt olulised erinevused

Ohvrikäitumise liik/prosotsiaalne käitumine	3-4a poisid (A)		3-4a tüdrukud (B)		5-6a tüdrukud (C)		5-6a poisid (D)		A-B t-väärtus	C-D t-väärtus
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Füüsiline ohvrikäitumine	1,92	0,8	1,66	0,67	1,74	0,64	1,81	0,73	4,55**	-1,37
Kaudne ohvrikäitumine	1,59	0,92	1,36	0,78	1,35	0,89	1,58	0,86	3,51**	3,85**
Teiste laste poolne prosotsiaalne käitumine	3,19	1,09	3,48	1,09	3,81	0,91	3,97	0,99	-3,52**	-1,93

M – aritmeetiline keskmine; *SD* – standardhälve

* - $p<0,05$; ** - $p<0,01$

Uurimistulemuste alusel, mis kajastuvad tabelis 6, saab väita, et noorema vanusegrupi poisid ($M=1,92$; $M=1,59$) olid eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul noorema vanusegrupi tüdrukutest ($M=1,66$; $M=1,36$) sagedamini füüsilise ja kaudse agressiivse käitumise ohvrid. Tegemist oli ka statistiliselt oluliste erinevustega ($t=4,55$; $t=3,51$). Statistiliselt oluline erinevus ($t=-3,52$) ilmnes ka teiste laste poolses prosotsiaalses käitumises, kus õpetajate hinnangul esines seda noorema vanusegrupi tüdrukute seas ($M=3,48$) sagedamini kui sama ealiste poiste seas ($M=3,19$).

Eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul olid vanema vanusegrupi poisid ($M=1,81$) sagedamini füüsilise agressiivse käitumise ohvrid kui sama vanusegrupi tüdrukud ($M=1,74$), kuid statistiliselt olulist erinevust ei ilmenud ($t=-1,37$). Selgus, et vanema vanusegrupi poisid ($M=1,58$) olid õpetajate hinnangul sagedamini kaudse agressiivse käitumise ohvrid kui vanema vanusegrupi tüdrukud ($M=1,35$). Erinevus oli ka statistiliselt oluline ($t=3,85$).

Andmete põhjal (tabel 6), mõõdetuna t -testiga ($t=-1,93$) olulisi erinevusi prosotsiaalses käitumises ei ilmenud, kuid vanema vanusegrupi poiste seas ($M=3,97$) esines teiste laste poolset prosotsiaalset käitumist sagedamini kui samaealiste tüdrukute seas ($M=3,81$).

Tabel 7. 3-6aastaste laste ohvrikäitumise erinevate liikide ja teiste laste poolse prosotsiaalse käitumise sagedused õpetajate hinnangul, t -väärtused ja statistiliselt olulised erinevused

Ohvrikäitumise liik/prosotsiaalne käitumine	3-4a tüdrukud ja poisid (A)		5-6a tüdrukud ja poisid (B)		3-6a tüdrukud (C)		3-6a poisid (D)		A-B t -väärtus	C-D t -väärtus
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Füüsiline ohvrikäitumine	1,59	0,75	1,36	0,67	1,35	0,64	1,58	0,78	5,08**	-5,16**
Kaudne ohvrikäitumine	1,68	0,86	1,62	0,87	1,60	0,83	1,70	0,90	1,44	-2,26*
Teiste laste poolne prosotsiaalne käitumine	3,34	1,10	3,99	0,99	3,76	1,07	3,62	1,10	-12,07**	2,49*

M – aritmeetiline keskmine; SD – standardhälve

* - $p<0,05$; ** - $p<0,01$

Eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul olid noorema vanusegrupi poisid ja tüdrukud ($M=1,59$) sagedamini füüsilise agressiivse käitumise ohvrid kui vanema vanusegrupi poisid ja tüdrukud ($M=1,36$), sealjuures oli erinevus ka statistiliselt oluline ($t=5,08$). Statistiliselt olulist erinevust ei ilmnenud ($t=1,44$), kuid õpetajate hinnangul kaldusid noorema vanusegrupi poisid ja tüdrukud ($M=1,68$) olema sagedamini ka kaudse agressiivse käitumise ohvrid võrreldes vanema vanusegrupi poiste ja tüdrukutega ($M=1,62$). Õpetajate hinnangutest laste prosotsiaalsele käitumisele ilmnas, et vanemate poiste ja tüdrukute seas ($M=3,99$) esines teiste laste poolset prosotsiaalset käitumist sagedamini kui nooremate poiste ja tüdrukute ($M=3,34$) seas. Erinevus oli ka statistiliselt oluline ($t=-12,07$).

Uurimusest selgus (tabel 7), et eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul olid mõlema vanusegrupi poisid ($M=1,58$) sagedamini füüsilise agressiivse käitumise ohvrid kui samaealsed tüdrukud ($M=1,35$). Erinevus oli ka statistiliselt oluline ($t=-5,16$). Õpetajate hinnangul olid mõlema vanusegrupi poisid ($M=1,70$) sagedamini kaudse agressiivse käitumise ohvrid kui mõlema vanusegrupi tüdrukud ($M=1,60$) ning tegemist oli ka statistiliselt olulise erinevusega ($t=-2,26$). Teiste laste poolset prosotsiaalset käitumist esines

eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul sagedamini mõlema vanusegrupi tüdrukute ($M=3,76$) kui samaealiste poiste ($M=3,62$) seas ning ilmnis ka statistiliselt oluline erinevus ($t=2,49$).

Arutelu

Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada eelkooliealiste (3-6aastaste) laste agressoripoolse agressiivse käitumise, ohvrikäitumise ja prosotsiaalse käitumise esinemissagedus nende õpetajate hinnangul. Püstitati kolm uurimisküsimust ning kaks hüpoteesi.

Esimene uurimisküsimus püstitati selleks, et välja selgitada millised on vanuselised erinevused eelkooliealiste laste otsese ja kaudse agressiivse käitumise ning ohvrikäitumise esinemissagedustes eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul. Uurimusest ilmnis, et 5-6aastaste tüdrukute ja poiste seas esines nende õpetajate hinnangul kaudselt agressiivset käitumist sagedamini kui 3-4aastaste tüdrukute ja poiste seas. Samale järeldusele jõudsid ka Swit ja McMaught (2012). Teisalt, 3-4aastaste poiste ja tüdrukute seas esines füüsilist agressiivset käitumist sagedamini kui 5-6aastaste poiste ja tüdrukute seas. Bulić ja Pinkas (2016) leidsid, et 4aastaste laste seas esines agressiivse käitumise mõlemad alaliike (füüsiline ja kaudne) sagedamini kui 6aastaste laste seas. Keltikangas-Järvinen (2011) ning Vlachou jt (2011) kinnitavad, et nooremate laste seas esineb füüsilist agressiivset käitumist sagedamini, kuid vanuse kasvades eelkoolieas võib see asenduda kaudse agressiivse käitumisega. Crick ja Casas'e (1997) uurimusest ei ilmnenu statistiliselt olulisi erinevusi agressiivses käitumises 3,5-4,5aastaste laste ning 4,5-5,5aastaste laste vahel. Antud uurimuses võrreldi 3-4aastaseid lapsi 5-6aastastega kuid Cricki (1997) uurimuses võrreldi nooremate laste rühma (3,5-4,5aastased) vanema laste rühmaga (4,5-5,5aastased), seega tulemuste erinevus võib peituda selles, et laste vanused olid eri töödes erinevad.

Käesolevast uurimusest selgus, et 3-4aastaste poiste ja tüdrukute seas esineb füüsilist ohvrikäitumist sagedamini kui 5-6aastaste poiste ja tüdrukute seas. Cricki (1997) uurimusest olulist vanuselist erinevust ohvrikäitumises ei ilmnenu.

Teine uurimisküsimus otsis vastust küsimusele, millised on soolised erinevused eelkooliealiste laste otsese ja kaudse agressiivse käitumise ning ohvrikäitumise esinemissagedustes eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul. Antud uurimusest selgus, et 3-6aastaste poiste seas esines õpetajate hinnangul kaudset ja otsest agressiivset käitumist sagedamini kui 3-6aastaste tüdrukute seas. Crick'i (1997) uuring kinnitab, et eelkooliealised poisid on tüdrukutest füüsiliselt agressiivsemad kuid leidis, et tüdrukute seas esineb kaudset

agressiivset käitumist sagedamini kui poiste seas. Seega selles uurimuses püsitud hüpotees, et 3-6aastaste poiste seas esineb eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul sagedamini otsest agressiivset käitumist ning kaudset agressiivset käitumist harvemini võrreldes samaealiste tüdrukutega, leidis osaliselt kinnitust. Ka Wall ja Holden (1994), kes uurisid füüsilist ja kaudset agressiivset käitumist koos leidsid, et poiste seas esineb agressiivset käitumist sagedamini kui tüdrukute seas.

Hüpoteesi teist poolt, et eelkooliealiste poiste seas esineb nende õpetajate hinnangul füüsilist agressiivset käitumist sagedamini kui tüdrukute seas, mis leidis kinnitust ka käesolevas uurimistöös, toetavad ka mitmed varasemad uurimused (Keltikangas-Järvinen, 2011; Crick et al., 1999; 1997; Giles & Heyman 2005; Maccoby, 2004). Bulić (2016) uuris 4-6aastaste laste agressiivset käitumist üldiselt (füüsiline ja kaudne agressiivne käitumise) ning leidis, et poiste seas esines agressiivset käitumist sagedamini kui tüdrukute seas.

Uurimusest selgus, et mõlema vanusegrupi poisid (3-6aastased) on õpetajate hinnangul sagedamini füüsilise ja kaudse agressiivse käitumise ohvrid kui tüdrukud. Crick ja Casas (1999) leidsid, et tüdrukud on sagedamini kaudse agressiivse käitumise ohvrid ja poisid on sagedamini füüsilise agressiivse käitumise ohvrid. Crick ja Casas (1999) arvavad, et ohvrikäitumine on peegeldus agressiivsest käitumisest ehk „ohvrid“ on need lapsed, kes käituvad teistega agressiivselt ning vastureaktsioonina käituvad ka teised lapsed selle lapsega agressiivselt.

Kolmas uurimisküsimus otsis vastust küsimusele, millised on vanuselised ja soolised erinevused eelkooliealiste laste prosotsiaalse (lapsepoolse ning teiste laste poolse) käitumise esinemissagedustes eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul. Olulisi soolisi erinevusi poiste ja tüdrukute lapse poolse prosotsiaalses (*oskab asju jagada, on teiste suhtes sõbralik jne*) käitumises nende õpetajate hinnangul ei esinenud kuid selgus, et teiste laste poolset prosotsiaalset käitumist (*laps saab kaaslastelt abi, kaaslasted lohutavad last, last kutsutakse mängima jne*) esineb eelkooliealiste tüdrukute seas sagedamini kui poiste seas. Viimast tulemust kinnitab ka Crick (1999), kes leidis samuti, et 3-5,5aastaste tüdrukute seas esines teiste laste poolset prosotsiaalset käitumist sagedamini kui samaealiste poiste seas. Samale järeldusele, et tüdrukud käituvad prosotsiaalsemalt kui poisid, jõudis ka Bulić (2016). Seega teine hüpotees, et 3-6aastaste tüdrukute seas esineb eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul prosotsiaalset käitumist sagedamini kui 3-6aastaste poiste seas, leidis osaliselt kinnitust.

Uurimuses ilmnisid ka vanuselised erinevused seoses prosotsiaalse käitumisega. Selgus, et 5-6aastaste poiste ja tüdrukute seas esines prosotsiaalset ja teiste laste poolset

prosotsiaalset käitumist sagedamini kui 3-4aastaste poiste ja tüdrukute seas. Seda kinnitavad ka varasemad uurimused (Swit & McMaught, 2012, Bulić & Pinkas, 2016, Crick et al., 1997; 1999). Prosotsiaalne käitumine on osa sotsiaalsetest oskustest ja selline käitumine on õpitav, seega vanuse kasvades eelkoolieas võivad paraneda ka sotsiaalsed oskused läbi kaasamist ja koostööd nõudvate mängude. Ruuli (2010) uurimuse tulemusena selgus samuti, et laste sotsiaalne kompetentsus, sealhulgas prosotsiaalne käitumine, muutus sotsiaalsete oskuste treeningu käigus õpetajate hinnangul tõhusamaks. Seda, et vanemate laste seas esineb prosotsiaalset käitumist sagedamini, võib selgitada ka kognitiivsete oskuste areng eelkoolieas (Bulić & Pinkas, 2016).

Lisaks sellele leiti antud uurimuses, et depressiivset käitumist esines eelkooliealiste laste õpetajate hinnangul 5-6aastaste poiste ja tüdrukute seas sagedamini kui 3-4aastaste poiste ja tüdrukute seas. Crick ja Grotpeter (1995) leidsid, et laste seas, kes on kaudselt agressiivsemad, esineb ka depresseeritud käitumist sagedamini, mis kinnitab ka antud uurimuse tulemusi. Suuri erinevusi depressiivses käitumises poiste ja tüdrukute seas ei ilmenud, kuid poisid kaldusid õpetajate hinnangul olema depressiivsemad.

Bakalaureusetöö käigus kogutud andmed annavad võimaluse ka edastisteks analüüsideks ja võimaluseks ennetada agressiivset käitumist ja selle arengut. Lastel, kes on juba varases eas agressiivsed, arenevad suurema tõenäosusega tulevikus välja tõsised käitumishäired (Calles, 2016). Samuti on oluline arendada laste prosotsiaalsed oskusi.

Võimalik on ka edasi uurida seost agressoripoolse agressiivse käitumise ja depresseeritud käitumise vahel. Samuti on võimalik uurida seost agressiivse käitumise ning ohvrikäitumise vahel, et leida kas lapsed, kes on teiste suhtes agressiivsed, on ka ise agressiivse käitumise ohvrid.

Uurimuse piirang oli väike valim (30 õpetajat) ning uuring viidi läbi vaid ühes Eesti linnas. Tulemuste saamiseks oleks otstarbekas kaasata rohkem koolieelseid lasteasutusi ka teistest Eesti linnadest.

Tänu sõnad

Autor soovib tänada kõiki uurimuses osalenud õpetajaid, kes tegid bakalaureusetöö teostamise võimalikuks. Lisaks soovib autor tänada oma juhendajat Kristi Kõivu ning kõiki teisi, kes olid töö koostamise perioodil toeks.

Autoorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud käesoleva lõputöö ise ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

.....

Kuupäev: 22.05.2018

Kasutatud kirjandus

- Archer, J. (2001). A strategic approach to aggression. *Social Development*, 10(2), 267-271.
- Bachmann, T. & Maruste, R. (2003). *Psühholoogia alused*. (2. trükk) Tallinn: Kirjastus Ilo.
- Bachmann, T., Maruste, R. (2008). *Psühholoogia alused*. Tallinn: Kirjastus Ilo.
- Bulić, A., Pinkas, G. (2016). The manifestation of prosocial and aggressive behavior of preschool children depending on sex and age. *Faculty of Philosophy, University of Tuzla*, B&H.
- Calles, J. (2016). A review on aggressive behaviors. *Nova Science Publishers*, 8(4), 379-392.
- Chesebrough, E., King, P. (2004). Bingham early childhood prosocial behaviour program. *Blueprint for the promotion of prosocial behavior in early childhood*, 7. New York: Plenum Publishers.
- Crick, N. R., Casas, J. F., & Ku, H-Ch. (1999). Relational and physical forms of peer victimization in preschool. *Developmental Psychology*, 35(2), 376-385.
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender and socialpsychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- Crick, N. R. & Casas, J. F., Mosher, M. (1997). Relational and overt aggression in preschool. *Developmental Psychology*, 33(4), 579-588.
- Crick, R., Ostrov, J., Appleyard, K., Jansen, E., Casas, J. Relational aggression in early childhood. Putallaz, M., Bierman, K. (Toim), *Aggression, Antisocial Behaviour and Violence among Girls* (167-189). New York, London: The Guilford Press.
- Coyne, S.M., Archer, J., Eslea, M. (2006). We're not friends anymore! unless...: the frequency and harmfulness of indirect, relational, and social aggression. *Aggressive Behavior*. 32, 294-307.
- DeWall, C. N., Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2011). The general aggression model: theoretical extensions to violence. *Psychology of Violence*, 1(13), 245-258.
- Eysenck, M. W. (2004). *Psychology: an international perspective*. Hove: Psychology Press.
- Ferreira, T., Cadima, J., Matias, M., Viera, J., Leal, T., Matos, P. (2016). Preschool children's prosocial behavior: the role of mother-child, father-child and teacher-child relationships. *Journal of child and family studies*, 25(06), 1829-1839.

- Giles, J.W. & Heyman, G.D. (2005). Young children's beliefs about the relationship between gender and aggressive behavior. *Child Development*, 76(1), 107-121.
- Hay, D., Payne, A., & Chadwick, A. (2004). Peer relations in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 45(1), 84-108
- Keltikangas-Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: Koolibri.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2013). *Väikelapse sotsiaalsus*. Tallinn: Kirjastus Koolibri.
- Krips, H., Siivelt, P., Rajasalu, A. (2012). *Suhtlemine probleemsete õpilastega*. Tartu: AS Atlex.
- Kokko, K., Tremblay, R. E., Lacourse, E., Nagin, D. S., & Vitaro, F. (2006). Trajectories of prosocial behavior and physical aggression in middle childhood: Links to adolescent school dropout and physical violence. *Journal of Research on Adolescence*, 16, 403-428.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanema poolt*. Tartu: OÜ Vali Press.
- Maccoby, E. (2004). Aggression in the context of gender development. Putallaz, M., Bierman, K. (Toim), *Aggression, Antisocial Behaviour and Violence among Girls* (3-22). New York, London: The Guilford Press.
- Penthin, R. (2003). *Agressiivne laps. Agressiivse käitumise tagamaad. Kuidas reageerida ja arukalt toimida*. Tallinn: Kunst.
- Reebeye, P. (2005). Aggression during early years – infancy and preschool. *Can child adolesc psychiatr rev*. 14(1), 16-20.
- Ruul, Ü. (2010). *Muutused eelkooliealiste laste sotsiaalsetes oskustes õpetajate hinnangul seoses osalemisega sotsiaalsete oskuste treeningul*. Magistritöö. TÜ. Sotsiaal- ja haridusteaduskond.
- Swit, C., McMaught, A. (2012). Relational aggression and prosocial behaviours in Australian preschool children. *Australasian Journal of Early Childhood*, 37(3), 30-34.
- Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K., Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: a review of current research evidence. *Academic Journal*. 23(3) 329-358.
- Wall, J., Holden, E. (1994). Aggressive, assertive, and submissive behaviors in disadvantaged, inner-city preschool children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23, 382-390.
- Österman, K., Björkqvist, K., Lagerspetz, K.M.K., Kaukiainen, A., Landau, S., Fraczek, A.,

Vittorio Caprara, G. (1998). cross-cultural evidence of female indirect aggression. *Aggressive Behaviour*, 24, 1-8.

Xie, H., Swift, D. J., Cairns, B. D. & Cairns, R. B. (2002). Aggressive behaviors in social interaction and developmental adaptation: a narrative analysis of interpersonal conflicts during early adolescence. *Social Development*, 11(2), 205-224.